

OTDK Dolgozat

Jelige:SaVoyaiKároly

Pécs, 2024

**Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi
Kar Történettudományi Intézet**

Újkortörténeti Tanszék

**Pragmatica Sanctio
- egy birodalom kohéziós ereje**

Készítette: Kovács Bence

NEPTUN kód: FAYNWP

Szak: Történelemtanár és állampolgári ismeretek tanára - média-, mozgóképf- és kommunikációtanár - egységes, osztatlan képzés

Témavezető: Dr. habil. Forgó András PhD egyetemi docens

Évfolyam: 6.

Tartalomjegyzék

Tartalomjegyzék.....	3
1 Előszó.....	4
2 A tartományok öröklési szokásai	5
2.1 Birodalom a Duna mentén.....	5
2.2 A tartományok öröklési rendje	6
2.3 Újabb öröklési kérdések, II. Ferdinánd végrendelete	8
2.4 Összegzés.....	10
3 A spanyol trónöröklés kérdése 1703-ban	12
3.1 Bevezető.....	12
3.2 A három jelentkező	12
3.3 Az örökösök és az osztozkodás.....	14
4 Harc az elveszett trónért és a titkos szerződés	16
4.1 A háború kezdete	16
4.2 A titkos szerződés.....	16
5 Az új családi törvény és fogadtatása.....	20
5.1 A horvátok gesztusa	20
5.2 Károly célja és az 1703-as családi törvény értelmezési kérdései.....	22
5.3 Reakció az uralt tartományokban és országokban	25
5.4 Alkuk Európával és a Szent Római Birodalommal.....	27
6 Alkotmány? A menthető mentése? Esetleg felesleges kompromisszumok sorozata?	33
6.1 Károly külpolitikai motivációjának értékelése és megértése.....	33
6.2 A birodalom alkotmányának gyökere	34
6.3 Az alkotmány részei és a közjogi kérdések	36
6.4 Konklúzió	41
7 Felhasznált irodalom	42
7.1 Felhasználási nyilatkozat	53

1 Előszó

A Habsburg-dinasztia története egybefonódott az európai történelemmel egészen az első világháború végéig. A dinasztia sikerességének egyik fontos oka az volt, hogy képesek voltak reagálni a világpolitikai eseményekre, hatalmuk csúcsát a 16. században érték el. Sokan V. Károly halálát a világbirodalom végével azonosítják. A Habsburgok világbirodalmi státusza azonban nem a spanyol-osztrák ág létrejöttével ért véget, hiszen a szoros diplomáciai és házassági kötelékkel közvetett módon a két állam kapcsolata fennmaradt. A világbirodalom fennállásának végét a spanyol ág kihalása és az örökösödési háborút lezáró békék jelentették, következtében a Habsburg-ház uralma Európa középső részére korlátozódott. A dunai területeken az uralkodó eltérő jogalappal gyakorolta hatalmát. A Pragmatica Sanctio kiadása joggal tekinthető a Habsburg dinasztia és tartományai között megkötött alapszerződésnek. A törvény kiadása meghatározza a birodalom közjogi viszonyát, valamint lezár egy kétszáz évet felölelő folyamatot. A tanulmány célja a Habsburgok dunai birodalmát megalapító dokumentum kialakulásának, elfogadásának és alkotmányozó erejének bemutatása.

2 A tartományok öröklési szokásai

2.1 Birodalom a Duna mentén

A Habsburgok dunai ágának kialakulása V. Károly világbirodalmának kettéosztásához köthető. ¹V. Károly és öccse, I. Ferdinánd között az első megállapodás 1521-ben született meg, mely értelmében öt tartományt tudhat a magáénak. Ezek: Felső- és Alsó-Ausztria, Stájerország, Karintia és Krajna. Az elő-ausztriai és trieszti területekről Ferdinándnak le kellett volna mondenia Károly javára. A megállapodás értelmében bátyja régensévé vált a császárságban. ²A következő évben Károly új alternatívát kínált fel Ferdinánd számára. A szerződés szerint az Elzásztól Magyarorszáig terjedő valamennyi területet, ezen felül valamennyi itáliai és isztriai birtokait is átruházza Ferdinánd részére, amennyiben ő lemond a spanyol és burgundi örökségről. A megállapodás alapján a szerződő feleket trónjukon fiaik követik. Az új egyezmény alapján V. Károly lemondását követően megtörtént a birodalom kettéosztása. Károly fia lép a spanyol és a burgundi örökség birtokába, míg Ferdinánd személye fogja örökölni a császári címet, a dunai területeket, beleértve a későbbi cseh és magyar trónt.

A dunai monarchia kialakulása a testvérpár megállapodása mellett az 1515-ös Habsburg-Jagelló kettős házassági szerződésre vezethető vissza. ³Az egyezményben foglaltak értelmében Ferdinánd jogot formálhat a magyar és a cseh trónra, hiszen II. Lajos életét veszítette a mohácsi csatában 1526. augusztus 29-én. Ferdinánd a cseh és magyar rendek esetében kiváltságaik tiszteletben tartásával és a rendek felé tett egyezségekkkel tudta biztosítani hatalmát. ⁴Mindkét királyság esetében a királyi szék betöltése a rendek választása és az elsőszülöttség elvén alapul. A horvátok 1524-ben felajánlották országukat katonai védelemért cserébe, 1526-ban feltétel nélkül királlyá koronázták Ferdinándot lemondva a királyválasztás kiváltságáról, ezzel

¹ NIEDERHAUSER, 1977. 65.

² MARINELL, 2007. 57.

³ KANN, 1980. 9.

⁴ RADY, 2022.89.

biztosítva a trónt Ferdinánd és örökösei számára. ⁵ Ferdinánd birodalmának magterületét az örökös tartományok képezték. E területek már a középkor óta a család birtokában voltak:

- Felső- és Alsó-Ausztriai Nagyhercegség - melynek központja Bécs,
- Belső-Ausztria - a Stájer, A Krajnai és Karintiai Hercegség,
- Adriai tartományok - Gorícia, Isztria, Trieszt,
- Tirol, valamint Elő-Ausztria - Vorlande, Sváb-Ausztria, Vorarlberg

Előbbi tartományok központi szerepet fognak ellátni a Duna mentén kialakuló új birodalom életében. Wess Michael megfogalmazásában a dinasztia „legitimációjának gyökerét” képezik. ⁶

2.2 A tartományok öröklési rendje

Az újonnan kialakult „államot” az uralkodó személye kapcsolta össze, így annak fennmaradását a dinasztia esetleges kihalása, illetve az örökléseken keresztül történő felosztás veszélye fenyegette. Ferdinánd 1543-as végrendeletében három területre osztja az osztrák magterületeket. ⁷ A felosztás értelmében az örökös tartományokat három fia között osztotta fel. Legidősebb fia, Miksa öröklő a császári címet, és kapja meg Felső- és Alsó-Ausztriát, a másodszülött Ferdinánd Tirolt kapja, Károlynak Karintia és Krajna jut. Fontos megjegyezni, hogy a magyar és cseh korona területei nem kerülnek felosztásra, hiszen ezekben az országokban az uralkodó választás után kapja a hatalmat, így azok egységesen örökölhettek. ⁸ Előbbiek alapján látható, ahogy három ágra bomlik a dunai Habsburg-dinasztia. A császári cím, a magyar és cseh királyi cím, illetve a felső- és alsó-osztrák nagyhercegi cím összpontosult egy kézben. A két újonnan kialakított osztrák hercegség a császár fennhatósága alá tartoztak a birodalmi kormánysszerveknek köszönhetően, így a szétdarabolás ellenére a területek egysége közvetve megmaradt. ⁹ Az 1578-as évben az osztrák rendek rákényszerítették II. Rudolf császárt, hogy megakadályozza az osztrák területek további aprózódását. ¹⁰ Ferdinánd halálát követően császári és királyi címei egységesen öröklődnek, így az őt követő uralkodók egyszerre viselik a német-római császári, a magyar, cseh és horvát királyi címet, valamint az osztrák

⁵ PÁL, 2014. 86.

⁶ MITCHELL, 2020. 75.

⁷ NIEDERHAUSER, 1977. 69.

⁸ MARINELL, 2007. 83

⁹ NIEDERHAUSER, 1977. 69.

¹⁰ NIEDERHAUSER, 1977. 72.

főhercegi címet. Az adott országok az elkövetkezendő évszázadokban egyetlen alkalommal váltak külön, II. Rudolf császár sokkal inkább átokfutásnak, mintsem uralkodásnak nevezhető időszakában. Rudolf uralma alatt ugyanis öccse, Mátyás fokozatosan átvette a hatalmat az egyes királyságok felett, így 1612-ben bekövetkezett halálakor már csak a császári címet birtokolta, névlegesen.

II. Rudolf időszaka fontos mérföldkő, hiszen ekkor fenyegette a dunai monarchiát első alkalommal a feldarabolódás. Az 1606-os családi tanács döntése értelmében a család feje öccse, Mátyás lett.¹¹ Meg kell jegyezni, hogy a fiatalabb testvér Ausztria kormányzását már 1593-tól átvette – az uralkodást egyébként se túlzottan kedvelő – Rudolftól.¹² Hatalma megszerzésének érdekében egyaránt szövetségre lépett a magyar és osztrák rendekkel, valamint közbenjárt a Bocskai-felkelést lezáró 1606-os bécsi béke megkötési folyamata során is. Mátyás a konfliktus csúcspontján haderejével a cseh területekre vonult 1608-ban, fegyveres összecsapásra viszont nem került sor.¹³ A vetélytársak között megállapodás született, amely következtében Rudolf lemondott Mátyás javára a magyar koronáról, az örökös tartományokról, illetve Morvaországról. Kárpótlásul megtarthatta a cseh korona területeit és a császári címet.

Rudolf utolsó kudarcának a cseh korona elvesztése tekinthető. Az események következtében kialakult egy olyan különállás, amire a dunai monarchia történelmében se azt megelőzőleg, se azt követően nem volt példa¹⁴, hiszen az 1526-ban Ferdinánd, majd ez követően II. Miksa személyében összpontosuló uralkodói címek két személy között szakadtak ketté.

Az utolsó konfliktust II. Rudolfnak a trónutódlásáról kialakított elképzelése robbantotta ki.¹⁵ Amikor realizálta, hogy a választófejedelmek és a rendek Mátyást német királlyá akarják koronázni, válaszul a stájer ágból származó unokaöccsét nevezte meg örökösének. A passauai és strasbourgi püspöki címmel rendelkező Lipót – nagybátyja támogatásának céljából – erős

¹¹ PÁL, 2014. 167.

¹² MARINELL, 2007. 57.

¹³ PÁL, 2014. 167.

¹⁴ NIEDERHAUSER, 1977. 72.

¹⁵ PÁL, 2014. 168.

zsoldos haderőt küldött Prágába.¹⁶ A testvérek között 1610-re megállapodás született, melynek értelmében Mátyás elfogadja Lipót örökségét, azzal a feltétellel, hogy megtarthatja a magyar, alsó- felső-ausztriai és morva területeket.¹⁷ Ez a dunai-monarchia számára a távolabbi jövőben végzetes lett volna, hiszen a birodalom feldarabolódásával fenyegetett. A megállapodás viszont nem számolt azzal a ténnyel, hogy az események nem első alkalommal csúsztak ki Rudolf irányítása alól, amikor Lipót Prágába küldött zsoldosai végig dúlták a várost. Ennek következtében elveszítette utolsó szövetségeseit, a cseh rendek ugyanis 1611-ben királlyá választották Mátyást. II. Rudolf halálának következtében a császári cím Mátyásra szállt, ezzel véget ért a dunai-monarchia belső széttagoltsága. Rudolf sokszor kaotikus uralmának „köszönhetően” a rendek hatalma nőtt az uralkodói hatalommal szemben. Bár a Habsburg-monarchia területi egységét fenyegető felbomlás veszélye egyelőre megoldódni látszott, Rudolf uralkodása nem múlt el nyomtalanul mivel az őt követő uralkodóknak akaratauk érvényesítése céljából sokszor meg kellett küzdeniük az uralt országok rendjeivel.

2.3 Újabb öröklési kérdések, II. Ferdinánd végrendelete

Rudolf jellemétől nem álltak távol a furcsa szokások, így nem kell meglepődni, hogy nem nősült meg, ellenben szeretője és törvénytelen gyermekei szép számmal akadtak.¹⁸ Előbbiek következménye, hogy öröklésre alkalmas utódot sem ő, sem testvérei nem nemzettek¹⁹ ami azt jelentette, hogy a felső- alsó-ausztriai vonal férfiága kihalt.

Mátyás uralkodásának utolsó éveit az utódlás kérdése határozta meg. Az egyik jelentkező III. Fülöp spanyol uralkodó volt, aki anyja révén II. Miksa egyenesági leszármazottjának számított. Az aspiráció magában hordozta az V. Károly uralma alatti világbirodalom visszaállításának lehetőségét. A korábban kivívott eredmények tükrében a spanyol örökösben a magyar és cseh területek irányítói a rendi jogok fenyegetőjét látták, így rettegetek ettől az elképzeléstől.²⁰ A másik jelölt a stájer ágból származó jezsuita neveltetésben részesített II. Ferdinánd. A csehek már elgondolkodtak, hogy a szász választókirály személyében protestáns

¹⁶ NIEDERHAUSER, 1977. 76.

¹⁷ PÁL, 2014. 168.

¹⁸ RADY, 2022. 122.

¹⁹ PÁL, 2014. 168.

²⁰ NIEDERHAUSER, 1977. 77.

uralkodót hívnak meg királyságuk élére, viszont a spanyol örökös személyétől való félelem nyomására megválasztották Ferdinándot jogaik és Rudolf uralma alatt kivívott jogkörük konzerválása ellenében. A magyar rendek megmaradt királyságuk fennmaradását és az oszmán hódításától való védelmét látták a stájer örökös személyében, ezért - a csehekéhez hasonló feltételek mellett - személyére esett a választásuk. Fontos megjegyezni, hogy III. Fülöp nem szívesen mondott le a világbirodalommal járó örökségről, így csak alku árán volt hajlandó elengedni a trónt. 1617-ben létrejött - a szerződést lebonyolító spanyol követről elnevezett - Oñate-szerződés értelmében kárpótlásul elzászi területekkel gazdagodott. Ferdinánd öccse Tirol területét kapta meg.²¹ A szerződés titkos záradéka rögzítette, hogy III. Fülöp fiai öröklik a trónt amennyiben II. Ferdinándnak nem születik törvényes öröklésre jogosult fia.

A szerződést követően Ferdinándot a vallásszabadság megtartására tett ígéret fejében 1617-ben megválasztották cseh, 1618-ban magyar királynak majd 1619-ben a birodalom császárának.²² Ferdinánd erőszakos ellenreformációs törekvései elérték mind a cseh, mind a birodalom reformációt követő rendjeinek az ellenszenvét melynek következtében a Német-római Császárságot és egész Európát sújtó háborúval kellett szembenéznie.

A legtöbb jogtörténész a Pragmatica Sanctio kiadását II. Ferdinánd 1621-es végrendeletéhez vezeti vissza, az Oñate-szerződés és III. Fülöp spanyol király végrendelete a legtöbb esetben feledés homályába merül.²³ Amikor a magyar rendek az 1687-es pozsonyi országgyűlésen lemondanak a királyválasztás jogáról, azt nem csupán II. Ferdinánd javára teszik, de Ferdinand férfi ágának kihalása esetén – a szerződés értelmében – III. Fülöp spanyol királyra ruházzák át az öröklés jogát.²⁴

II. Ferdinánd uralkodása alatt született 1621-es végrendeletében meghagyta, hogy az örökös tartományok és a birodalom tagországai egységesen és elválaszthatatlanul örökökíthetők, kialakítva ezáltal az indivisibiliter ac inseparabiliter²⁵ elvét, amely a Pragmatica Sanctio

²¹ PÁL, 2014. 169.

²² PÁL, 2014. 169.

²³ LIKTOR Zoltán Attila: A Pragmatica Sanctio és a kevésbé ismert spanyol szál (Mandiner Online, 2020)

²⁴ SALAMON, 1881. 64.

²⁵ Feloszthatatlan és elválaszthatatlan

összbirodalmi elfogadásával fog teljeskörűen megvalósulni. ²⁶A végrendeletet 1635-ben ismételten megerősítette. ²⁷Ferdinánd - bár szűkölködött erényekben - felismerte azt a tényt, hogy széttagolt birodalma számára csak az uralkodó családfő által szabályozott örökösödési renddel érhető el kohézió. ²⁸II. Ferdinánd döntésének következtében - *ius primogeniturae et majoratus*²⁹ - a birodalom tartományai egységesen szétválaszthatatlanul örökíthetők tovább az elsőszülött fiú számára. ³⁰

2.4 Összegzés

Láthatjuk, hogy a Habsburgok dunai ága esetében nem beszélhetünk II. Ferdinánd végrendeltének kiadását megelőzően egységesen örökíthető területekről mivel az uralkodó személye és a központi kormányzervek kapcsolták össze az örökös tartományokat a cseh és magyar területekkel. Tüzetesebben szemügyre véve a Habsburgok által birtokolt területeket megfigyelhetjük, hogy a magyar és cseh országrészek sem nevezhetők politikailag egységesnek. Emiatt arra a következtetésre juthatunk, hogy az uralkodónak akarta elérése érdekében figyelembe kellett venni az uralt területeken uralkodó nemesség szokásait. Emeljük ki, hogy – az ausztriai területek három részre lettek osztva I. Ferdinánd 1543-as végrendeletében, de a magyar és cseh korona országai nem képeznek és nem is képezhetnek felosztási alapot, hiszen az adott országokban a mindenkori Habsburg uralkodó választás útján kerül hatalomra, nem pedig születési előjogán. Ezt mi sem reprezentálja jobban, mint Mátyás és Rudolf párharca, ahol a magyar rendek – az előbbi javára – az utóbbit megfosztják koronájától. A megállapodások nyomán az ausztriai ág kihalása után a stájer ág következett a trónon. A másik jelentkező II. Ferdinánddal szemben a spanyolországi Habsburg III. Fülöp volt, igényét anyai nagyapjára a néhai II. Miksára alapozta. Az ausztriai területek végül a XVII. század végén egyesültek az összes mellékág kihalását követően. A leányági örökösödés csupán a legvégső megoldásként jöhetett szóba a dinasztiánál a XVII. század során.

²⁶ NIEDERHAUSER, 1977. 82.; KANN, 1980. 57.; PÁL, 2014. 179.; RADY 2022. 190.

²⁷ KANN 1980. 57.

²⁸ SOÓS István: Mária Terézia és a Pragmatica Sanctio (Magyar Nemzeti Levéltár, 2017)

²⁹ Legidősebb fiú joga

³⁰ PÁL 2014. 179.

A birodalom kialakulásának első szakasza II. Ferdinánd végrendeletével zárult le, amely kimondta a tartományok elválaszthatatlan és egységes öröklését. Az 1600-700-as évek fordulópontján derül csak ki, milyen végzetes a birodalmak számára a határozatlan végrendelet, mely gyakran a nagyhatalmi érdekek martalékává tette azokat. A Habsburgok idősebb spanyol ágának kihalását követően pontosan ilyen osztozkodás veszi kezdetét a trónra igényt formáló nagyhatalmak között, így a megmaradó dunai ágak alaposan át kellett gondolnia öröklési rendjük szabályozását.

3 A spanyol trónöröklés kérdése 1703-ban

3.1 Bevezető

Már megtudtuk, hogy a Habsburg világbirodalom – bár V. Károly halálával egy spanyol és egy osztrák ágra bomlott - közvetett formában a folyamatos diplomáciai kapcsolatoknak és a házasságkötéseknek köszönhetően tovább élt. Mindkét ág számos forgatókönyvet állított fel a saját águk kihalása esetén történő öröklésre. Ha jól szemügyre vesszük, erre már az V. Károly és I. Ferdinánd közötti megállapodásokban is kitértek. Értelmükben, ha az egyik férfiág kihalt, akkor a dinasztia másik fele tölti be az uralkodói széket az adott királyságban. Az első ilyen adandó alkalom a dunai-monarchia esetében történt. Amikor a családfe ausztriai ága kihalt – ahogy a korábbi fejezetben megjelent – a trón várományosaként III. Fülöp személye is felmerült. Mivel Fülöp anyai nagyapja II. Miksa volt – bár leányágon - ő egyenesági leszármazottja I. Ferdinánd örökösének, emellett apai ágon a spanyol Habsburgok közvetlen örököse is. Végül a protestáns cseh rendek nyomására a választás a stájer ágról származó II. Ferdinándra esett, az Oñate-szerződés szerint. A szerződés területi kárpótlások ellenében átengedte Ferdinándnak a trónt – bár ennél sokkal érdekesebb azon titkos záradék, amely biztosította Fülöp és fiai elsőbbségét II. Ferdinánd fiúági kihalásának következtében.³¹ Csaknem száz év elteltével épp a történetek ellenkezője következett be, ugyanis 1700-ban II. Károllyal végleg kihalt a spanyolok férfiága.

3.2 A három jelentkező

A XVII–XVIII. század fordulóján kevés személy tudhatott magáénak akkora figyelmet, mint II. Károly, a Habsburgok spanyolországi ágának utolsó élő férfitagja.³² A kíváncsiság tárgya nem volt más, mint az uralkodó egészségügyi állapota - ugyanis a spanyol ág kihalása már II. Károly életében egyértelművé vált. Az évszázadokon át tartó vérfertőző házasságok következtében a rengeteget betegeskedő utolsó spanyol Habsburg számos fogyatékkal rendelkezett, melyek közül a nemzéképtelenség megpecsételte a dinasztia sorsát.³³ Az

³¹ LIKTOR, 2020.; PÁL, 2014. 169.

³² NIEDERHAUSER, 1977. 105.

³³ RADY, 2022.176.

érdeklődés alapját itt nem a rokoni szeretet és aggodalom képezte, sokkal inkább a kérdés, hogy Károly vajon kire szándékozik hagyni a trónt halálát követően. Bár a fenti kijelentések és a szituáció eléggé groteszk módon hat, az európai hatalmak gyakorlatilag keselyűként lesték a szerencsétlen sorú rokon halálát.³⁴ Nem véletlen, hogy a spanyol örökösödési háború első csatáját a diplomácia mezején vívták. Károly örökségére minden bécsi udvari méltóság szerint az osztrák ág a legméltóbb, akár a jogi alapot tekintve, akár az isteni, akár az emberi jogokat figyelembe véve.³⁵ Fontos megjegyezni, hogy bármennyire is határozott volt a bécsi udvar elképzelése az örökséget illetően, az európai hatalmak korántsem fogadták tárt karokkal az elképzelést. A világpolitika pontosan a századforduló során kezdett gyökeresen megváltozni Európában. A Habsburg-dinasztia legerősebb ellenfele a Bourbon-dinasztia által uralt Francia Királyság, ami XIV. Lajos uralma alatt ismételten Európa legerősebb hatalmává vált.³⁶ A tengeri hatalmak – ebben az időszakban bontakozó holland és brit kereskedelmi és gyarmatbirodalmakként - szintén erős hatalmi tényezővé váltak.

II. Károly trónjára három jelentkező is akadt, ezek mind a Károly nővéreivel kötött házasságra hivatkoztak.³⁷ A napkirály XIV. Lajos felesége nem volt más, mint Mária Terézia spanyol infánsnő, unokája a leendő V. Fülöp. Nagyanyjának köszönhetően ideális jelöltnek bizonyult a megüresedő pozícióra.³⁸ Ez a helyzet könnyen egy későbbi spanyol-francia egyesülés lehetőségét eredményezte volna, kimenetele a spanyol gyarmatokkal együtt a hatalmi egyensúly teljes felborulásával fenyegetett.³⁹ Ez a bécsi udvar esetében elutasítást vont maga után, emellett a tengeri hatalmak is elleneztek, hiszen egy francia gyarmatbirodalom veszélyeztette volna újvilági érdekeiket. Lipót felesége Margit Terézia volt, házasságuknak Margit halála nagyon korán vetett véget, házasságukból egy lányuk született. Lipót később a néhai infánsnő özvegyeként tartott igényt a trónra.⁴⁰ József Ferdinánd harmadik jelentkezőként élvezte a tengeri hatalmak támogatását, és talán Európa és a világ hatalmi egyensúlyát is a bajor választófejedelem örököse jelentette volna. Édesanyja Mária Antónia volt, aki a Lipót és Margit

³⁴ INGRAO, 1994. 105.

³⁵ NIEDERHAUSER, 1977. 98.

³⁶ HOLBORN, 1982. 69.

³⁷ INGRAO, 1994. 105.

³⁸ HOLBORN 1982.68; INGRAO 1994. 105.

³⁹ INGRAO 1994. 105; RADY 2022. 97.

⁴⁰ HOLBORN 1982. 102.

házasságából született egyetlen gyermek. ⁴¹Amennyiben II. Károly az ifjú, még gyermek József személye mellett dönt, örökösként a franciák és a Habsburgok egyaránt birtokok formájában kaptak volna kárpótlást. ⁴²

Amikor közelebbről megnézzük az öröklés kérdését – a dunai Habsburgok számára a három lehetséges végkimenetből kettő is kedvező volt. Ha a bajor jelöltre esik a választás, Lipót egyik leghűségesebb szövetségesének fia kerül a trónra, aki ezen felül az unokája is.

3.3 Az örökösök és az osztozkodás

A jelentkezők már II. Károly életében több egyezséget is kötöttek az öröklés kialakítására. Az első megállapodás a Bourbon-ház és a dunai Habsburgok között 1699-ben látta meg a napvilágot. ⁴³A szerződés értelmében Lipót megszerezte volna a spanyol területeket a gyarmatokkal, XIV. Lajos pedig a németalföldi és itáliai területeket. A második szerződés a századforduló előtt két évvel született és – a bajor választófejedelem fiát, a német-római császár és a dunai Habsburg monarchia élén álló I. Lipót unokáját – a még gyermek József Ferdinándot részesítette előnyben. ⁴⁴A Habsburgok kárpótlásul megkapták volna Milánót a franciák pedig Nápolyt. ⁴⁵Már említettük – ez Lipót számára kedvező ajánlat volt, a spanyol királyi ügyek közvetett módon befolyásolhatósága miatt, emellett Milánó a franciákkal szemben fontos stratégiai szereppel bírt. ⁴⁶Az elképzelésnek az ifjú örökös megállapodást követő évben bekövetkezett halála vetett véget. A következő megállapodás értelmében, a spanyol trónt Lipót császár kisebbik fia, Károly kapná meg a gyarmatokkal együtt. XIV. Lajos pedig kárpótlásul megkapja az itáliai területeket. ⁴⁷A Habsburgok számára ez az ajánlat nem volt kedvező, hiszen stratégiai szempontból az itáliai birtokok sokkal fontosabbak voltak, mint a gyarmatterületek.

⁴¹ INGRAO, 1994. 105.

⁴² NIEDERHAUSER, 1977. 97.

⁴³ HOLBORN, 1982. 102.

⁴⁴ HOLBORN, 1982. 102; INGRAO, 1994. 105.

⁴⁵ KANN, 1980. 83.

⁴⁶ NIEDERHAUSER, 1977. 98; INGRAO, 1994. 105.

⁴⁷ NIEDERHAUSER, 1977. 98; INGRAO, 1994. 105.

A felosztási szerződésekkel egyidejűleg kiderült, hogy a spanyol birodalmi területek egységének napjai meg voltak számlálva. Akármelyik jelöltre esett a választás a másik fél kárpótolását vonta maga után. A tengeri hatalmak közbenjárása mellett megjelent egy váratlan tényező, mégpedig a spanyol kormányzat, melynek célja a korábbi birtokállományok egyben tartása. ⁴⁸Az uralkodó támogatását így az döntötte el, hogy mely leendő uralkodó személye tudja biztosítani e prioritásukat. 1700 beköszöntekor II. Károly betegsége már nagyon súlyos, így valóságos versengés alakult ki a Habsburg- és a Bourbon-udvar követői között, hogy a fél lábbal már a koporsóban fekvő királyt a saját ügyük oldalára állítsák. ⁴⁹ A beteg uralkodó megírta titkos végrendeletét, melynek halálát követő bejelentése – 1700. november 1. - ismét háborúba taszította Európát. Az örökös személye ugyanis XIV. Lajos unokája, aki V. Fülöp néven foglalja el a spanyol trónt. ⁵⁰

⁴⁸ HOLBORN, 1982. 102; INGRAO, 1994. 106; KANN, 1980. 84.

⁴⁹ INGRAO, 1994. 106; KANN, 1980. 84.

⁵⁰ HOLBORN, 1982. 102.

4 **Harc az elveszett trónért és a titkos szerződés**

4.1 **A háború kezdete**

Ez a végrendelet a Habsburgok számára elfogadhatatlan volt. A dinasztia ősellenségének a Francia Királyság és azon belül esetünkben a Bourbon-ház és feje, XIV. Lajos számított. A felháborodás jogos volt, hiszen a francia örökös V. Károly örökségének – a közvetett módon fennmaradó világbirodalomnak - a végét jelentette. A tengeri hatalmak végül rövidesen álláspontot változtattak és hirtelen realizálták, hogy a kialakulóban lévő francia hegemonia súlyosan fenyegeti gyarmatosítási törekvéseiket, így érdekeikkel ütközik a kialakult szituáció.⁵¹ Mit lehetett tenni? Ahogy oly sokszor korábban, a Habsburgok kénytelenek voltak fegyverrel „jobb belátásra bírni a bosszantó szomszédot”, XIV. Lajost és a családját. A sértett dinasztia ezen jellegű vállalkozásában nem volt egyedül, ugyanis az angol és holland hatalmakkal kiegészülve létrejött egy franciaellenes koalíció.⁵²

4.2 **A titkos szerződés**

V. Károly nevének említése nem véletlen, hiszen a korábbi fejezetekben pontosan a közte és Ferdinánd között született hasonló megállapodás eredményezte a dunai és spanyol Habsburg ágak kialakulását. Az aktuális fejezetben tárgyalt szerződés egy hasonló geopolitikai helyzet kialakulását eredményezte volna némi újdonsággal megfűszerezve. II. Károly halálát követően a bécsi udvar nem vett tudomást a Bourbon koronázásról, így III. Károly néven Lipót kisebbik fiát kiáltották ki spanyol királynak.⁵³ A Habsburg reakciónak köszönhetően rövidesen kezdetét vette a spanyol örökösödési háború, Károly a koronázását követően Portugálián keresztül készült spanyol földre lépni. Az osztrák magterület elhagyása előtt a megmaradt Habsburgok kölcsönös öröklési szerződésének kialakítása vette kezdetét.

A szerződés értelmében – a körülbelül másfél évszázaddal a történeteket megelőző módon – V. Károly és I. Ferdinánd között születő megállapodáshoz hasonlóan - két egymással szoros

⁵¹ NIEDERHAUSER, 1977. 99.

⁵² NIEDERHAUSER, 1977. 99; HOLBORN, 1982. 103.

⁵³ POÓR, 2006. 21.; PÁL, 2014. 209.

diplomáciai kapcsolatot ápoló ágra bomlott volna a dinasztia. Fontos megállapítani, hogy a dinasztia kettéválasztása volt az egyedüli megoldás, ha a Habsburgok a tengeri hatalmak támogatására akarták alapozni háborús törekvéseiket.⁵⁴ Az egyezségnek köszönhetően kialakuló hatalmi rendszer ugyanis az angol és holland külpolitika által oly áhítattal féltett hatalmi egyensúlyt kevésbé fenyegette, mint egy Bourbon birodalom. A Lipót által szorgalmazott megállapodás értelmében idősebb fia kapja örökségbe a császári címet és a Duna mentén elhelyezkedő osztrák, magyar és cseh területeket. A kisebbik fiú, Károly kapta volna a spanyol trónt.⁵⁵ A kölcsönös öröklési szerződés, a „Pactum Matue Successions” értelmében a két kialakult ág esetében a primogenitúra⁵⁶ lesz a legfőbb meghatározó tényező, kihalás esetén a másik ág uralkodójára száll a terület. Ezen a ponton jól látható, hogy nem csak a világbirodalom esetleges feltámasztása válik egy lehetséges forgatókönyvvé, de a megállapodásnak köszönhetően képesek lehetnek elkerülni egy a II. Károly után kialakult patthelyzet megismétlődését.

A kölcsönös megállapodás esetében a bécsi udvar bölcsen számolt a férfiágon történő teljes kihalás eshetőségével, bár a dokumentum megszületésekor József és Károly főherceg még fiatalok voltak, így ez az eshetőség eléggé távolinak tűnt ekkor még. A szerződés értelmében, ha az adott ág férfiágon kihal, akkor a másik ág férfiágára száll az öröklés. Ha ez az ág férfi örökös nélkül marad, akkor az utolsó férfi uralkodó leánya örökölheti a trónt, és csak ennek az ágnak a kihalása esetén következhet be a másik ág öröklése. A szerződés kiadásában továbbá meghatározó szerepet játszott főszabályként a tartományok egységes és elválaszthatatlan örökíthetősége, amellyel szintén a spanyol helyzet megismétlődésének elkerülése volt a cél. Már esett róla szó, hogy a spanyol örökös személyének megválasztásában nem csak a diplomáciai folyamatok - értve az igényt formáló dinasztikák és a tengeri hatalmak sakkjátszmáját - hanem a spanyol rendek is komoly szerepet játszottak. A spanyol rendek elsődleges célja ugyanis birodalmuk egyben tartása volt.

A Pactum Matue Succesions értelmében minden Habsburg birtok kizárólag egységesen örökíthető tovább.⁵⁷ Meg kell jegyezni, hogy Lipót uralma alatt sikerült újra egyesíteni a

⁵⁴ HOLBORN, 1982. 103; KANN, 1980. 84.

⁵⁵ PÁL, 2014. 209; POÓR, 2006. 21.

⁵⁶ Elsőszülöttség

⁵⁷ POÓR, 2006. 21.

területeket, mivel eddigre kihaltak a mellékágak. Károlynak a spanyol trón megszerzésért folytatott vállalkozás kudarca esetén kárpótlásként Tirol és Elő-Ausztria területeinek birtokba vételének lehetősége állt fenn, de ez korántsem jelentett volna akkora területi önállóságot, mint az I. Ferdinánd halálát követő évszázadban.⁵⁸ Az újonnan kialakított öröklési rend és a dinasztia ismételt kettéválasztásának felolvasása 1703-ban a bécsi Favoritában⁵⁹ történt 35 titkos tanácsos előtt. Lipót ismertette tanácsa előtt rendelkezését az öröklésről, melynek értelmében idősebb fia, József kapja a dunai ág területeit, míg a kisebb fiú Károly a spanyol trónt örökölheti.⁶⁰ A fenti események mellett a Pactum Matue Successions létrejötte teljességgel tekinthető a Pragmatica Sanctio előfutárának. A dinasztia roppant bölcs módon kialakított egy biztos forgatókönyvet, amely stabilan szabályozza a ház öröklési rendjét, egyben biztosítja a területek szétválaszthatatlanságát. Fontos megjegyezni, hogy Lipót fiai közötti megállapodást alapul véve jogot az örökségre csupán a „Leopold vonal” - József és Károly és Lipót lányai valamint leszármazottjai - formálhattak. A testvérpár között született megállapodás gyakorlatilag biztosra vette a Habsburgok Európát átölelő uralmát. Bár e pozíció ismét kedvezett a későbbi világbirodalmi ambícióiknak, a kölcsönös megállapodás által történő spanyol és osztrák ág kialakításában végül nem az örökösödési háború elvesztése, hanem a váratlan elhalálozások hiúsították meg azt.

1705-ben I. Lipót meghalt, és idősebb fia, I. József követte a trónon. Hat évvel később I. József császár is életét vesztette, és két lányt - Mária Jozefa és Mária Amália főhercegnőket – hagyott hátra. A paktum értelmében Károly követte Józsefet. Mivel Károlynak nem volt élő gyermeke, Mária Jozefa lett az örökség várományosa. A háború egyik jelentős fordulópontjának tekinthető I. József császár 1711-es halála. Az újdonsült császár VI. Károly ugyanis nem sokkal később abban a kritikus helyzetben találta magát, hogy szövetségesei a harcok befejezése mellett tárgyalóasztalhoz ültek az ősellenséggel, a Bourbon-dinasztiával.⁶¹ A problémát nem csupán az jelentette, hogy Károly elvesztette a hón áhított spanyol trónt, de mivel még gyermektelen volt és Józsefnek két leánya született, így az a kritikus helyzet alakult ki, hogy a dinasztia utolsó férfitagjaként kénytelen volt szembenézni a nagyhatalmak süllyesztőjével. Idézzük fel, hogy a kölcsönös megállapodás kiadásakor József és Károly

⁵⁸ PÁL, 2014. 209.

⁵⁹ Nyári palota

⁶⁰ POÓR, 2006. 21.

⁶¹ GONDA 1977. 102; INGRAO 1994. 118; KANN 1980. 87.

fiatalok voltak, így a dinasztia esetleges kihalásának veszélye roppant alacsony valószínűségű tényező volt. Az 1703-as megállapodás kapcsán számos eltérő értelmezés merül fel. A kortársak esetében ez a kérdés katonai konfliktusban csúcsosodott ki, mely osztrák örökösödési háború néven írta be magát a történelembe. Napjaink történészeit továbbra is bőven foglalkoztatja a kérdés: „Vajon Károly belenyúlt a titkos szerződésbe saját utódai javára?”

5 Az új családi törvény és fogadtatása

5.1 A horvátok gesztusa

Az első fejezetben már említésre került, hogy az I. Ferdinánd uralma alatt kialakult keleti Habsburg-ág családi területei több királyságból és hercegségből álltak össze. Az örökös tartományok voltak a birodalom magterülete, melyeket már I. Ferdinánd végrendelete szabályozott. A magyar, cseh, és horvát területeken a trón öröklési szokásai eltérő módon valósultak meg. A horvát rendek már a Jagelló II. Lajos 1526-os halálát két évvel megelőzve felvették a kapcsolatot – az ekkor még osztrák főhercegi címmel bíró – Ferdinánddal, hogy területeik védelmét biztosítsa. A mohácsi vészt követően a horvát rendek feltétel nélkül királlyá koronázzák Ferdinándot, és lemondanak a választás jogáról ő és örökösei számára a katonai védelemért cserébe. József 1711-es halálát követően, Károly trónra lépésével felmerült az örökség és öröklés kérdése. Mivel a birodalom több eltérő jogállású tartományból állt, a legnagyobb célt a spanyol Habsburgok korábbi birtokai sorsára jutás elkerülése jelentette. Amikor Károly 1712-ben visszatért spanyol vállalkozásából, hogy testvére örökébe léphessen, kénytelen volt beérni kárpótlásul spanyol rokonai németalföldi és itáliai birtokaival. A részleges kudarcot követően az újdonsült uralkodó fő célja a tartományok elválaszthatatlanságának garantálása és az öröklési rend törvényszerű szabályozása volt.⁶² Érdekes módon a nem egészen kétszáz évvel korábbi eseményekhez hasonlóan a horvát rendek magukhoz ragadták a kezdeményezés lehetőségét és az 1712-es követválasztó zágrábi országgyűlésen elismerték a Habsburg-ház leányágának öröklési jogát.⁶³

A 19. századi történetírók körében népszerű volt ezt a vállalkozást a „horvát nacionalizmus” és az elszakadási kísérletek első csírájának nevezni.⁶⁴ A gesztus mögött álló valódi ok azonban sokkal egyszerűbb, és teljességgel megegyezik az 1520-as években történetekkel. Az Oszmán Birodalom ugyanis – bár visszaszorult a Kárpát-medencéből – továbbra is egy fenyegető katonai tényező volt. A horvát rendek félelmének fő okát az képezte, hogy a birodalom felbomlása esetén a magyarok egyedül képtelenek megvédeni őket egy

⁶² GONDA, 1977. 109.

⁶³ MARCZALI, 1898. 194.; SOÓS, 2017.

⁶⁴ SOÓS 2017.

jövőbeli oszmán támadástól.⁶⁵ A 19. századi történetírás – tévesen – nem tekintette alaptalanul elszakadási kísérletnek az 1712-es horvát megmozdulást, hiszen a magyar országgyűlés tudta nélkül történt.⁶⁶ Károly és az udvari méltóságok tisztában voltak azzal a ténnyel, hogy könnyen válthat ki ellenszenvet a magyarokkal szemben a horvátok ajánlata, így a kellő óvatossággal kezelték a kezdeményezést. A bécsi udvar végül amellett döntött, hogy elfogadja a horvát rendek határozatát, ám a magyar rendek döntésétől tette függővé. Emellett nagy hangsúlyt fektetett a magyar rendekkel történő kommunikációra, mellyel azt nyomatékosították, hogy a zágrábi események tőlük függetlenül mentek végbe.⁶⁷ Érdekes tény, hogy sem a horvát sem a magyar rendek nem voltak birtokában információnak a kilenc évvel korábban született öröklési törvényben foglaltakról, mivel csak a titkos tanács még élő tagjai és Károly ismerte az abban foglaltakat. Így kijelenthető, hogy a tartományok egyben tartása férfiági kihalás esetén nem csupán VI. Károly birodalommentő ambíciója volt, de valamennyi uralt terület rendje érdekeltnek számított a kérdésben.

A horvát országgyűlés hatására az udvar 1712 júliusában felvette a kapcsolatot a Magyar Királyság rendjeivel, és tanácskozásra hívta össze őket Esterházy Pál nádorral.⁶⁸ Az ülésezés eredményeként a Diéta napirendre tűzte az elfogadását, ezt azonban a magyar rendektől megszokott módon feltételekhez kötötte. A Diéta tagjai ugyanis csupán egy „megnevezett örökös és az ő leszármazottai” esetében voltak hajlandóak ekkor még elfogadni a leányágon történő utódlást.⁶⁹ Emellett a legfontosabb feltételt a magyar korona országainak saját jogai szerint történő kormányzása volt, melyet királyi diploma kikényszerítésével akartak garantálni saját maguk számára.⁷⁰ A magyar rendek továbbá a leendő örökös nő házasságkötését a saját és az örökös tartományok beleegyezéséhez akarták kötni. A frigy csak katolikus férjjel történhetett, akit meg kellett koronázni a Magyar Királyságban, ezzel felesketve őt is a rendek tiszteletben tartására. A magyar rendek feltételei között szerepelt egy fontos szempont, melynek értelmében az uralkodót csak akkor fogadják el, ha az valamennyi családi birtokot egységesen

⁶⁵ MARCZALI, 1898. 195; SOÓS, 2017.

⁶⁶ TARJÁN, M. Tamás: 1713. április 19. III. Károly kihirdeti a Pragmatica Sanctiót

⁶⁷ MARCZALI, 1898. 195.

⁶⁸ SOÓS, 2017.

⁶⁹ MARCZALI, 1898. 105; SALAMON, 1881. 98; SOÓS, 2017.

⁷⁰ MARCZALI, 1898. 196; SALAMON, 1881. 100.

birtokol. ⁷¹Az ultimátum elfogadatlan volt Károly számára, akinek ekkor még nem született egy gyermeke sem, ugyanis az örökös megnevezése saját születendő gyermekei rovására történt volna. Ez teljes mértékben eltért az uralkodó céljától.

5.2 Károly célja és az 1703-as családi törvény értelmezési kérdései

Az előző fejezet a spanyol örökség elvesztésével és VI. Károly felismerésével ért véget. Az 1703-as kölcsönös törvény kiadásakor a dinasztia férfitagjai még spanyol örökségről és emellett a császári címmel bíró két ág létrehozásáról szóló „V. Károly emlékelőadás” névvel is illelhető drámai darabot készítettek elő. József halálát követő években VI. Károlynak szembesülnie kellett a spanyol trón elvesztésével és azzal a ténnyel, hogy ő dinasztiája utolsó élő férfitagja. Károly joga a császári trónra a bátyja által uralt tartományokban és királyságokban mindenki számára egyértelmű volt. Tudjuk, hogy a testvérpár között született megállapodásról a titkos tanácson kívül még a tartományok rendjei sem rendelkeztek információval. Habár az uralkodó némi ellenállásba ütközött a magyar rendekkel szemben, ez már-már „hagyománynak” számított a birodalom működésében. A magyar rendek az elmúlt két évszázad alatt előszeretettel alkalmaztak sérelmi politikát a bécsi udvarral és kormánysszervekkel szemben, ez Károlyt esetünkben nem tántorította el kezdeményezésének keresztül vitelében. A Habsburg-ház családi törvényének kidolgozása és elfogadtatása az 1703-as titkos szerződéssel megegyezően történt Bécsben a titkos tanács előtt, ám új szereplőkkel veszi kezdetét tíz évvel később.

Seilern gróf udvari kancellár a 24-tagú titkos tanács előtt 1713. április 19-én felolvasta az 1703-as szintén titkos megállapodást, emellett értelmezték azt. Az osztrák Pragmatica Sanctio nyilvánosságra hozásakor hangzottak el az alábbi történelmi érvényű mondatok: „Ő Felsége fiágának magvaszakadtával pedig, a mit Isten kegyelmesen elválasztani méltóztassék, törvényesen leányágbeli utódaira szálljanak, mindenkoron az elsőszülöttség joga s rendje szerint, s ugyancsak elválaszthatatlanul; továbbá Ő Császári felsége ágyékaiból származó, mindkét ágon lévő törvényes utódai kihaltával s hiányába, valamennyi királyságok s tartományok örökösödési joga Ő Császári Felsége testvérbátyja, boldog emlékezetű József ő

⁷¹ SALAMON 1881. 98.

császári felsége s kedvelt rokona ágyékaiból származó leányaira és törvényes utódaira ... szálljanak”⁷²

Mivel a titkos megállapodás - amely a Pragmatica Sanctio „gerincét” képezi - összetett és bonyolult szöveg, eltérő értelmezési aspektusok léptek föl. ⁷³ A történészszakmában folyamatos vita tárgya, hogy „Vajon Károly mennyire sértette meg a Pactum Matue Succession-t saját öröksége javára?”. Témánk szempontjából ugyanakkor most nem az esetleges spanyol trón, illetve a dunai területek két ág között történő megosztása fontos, hiszen ez a terv eddigre már füstbe ment. A szerződés vizsgálódásunk szempontjából az öröklési rend szabályozása szempontjából érdekes. Az eredeti szöveg értelmében ugyanis a Habsburg örökségre formálható jogalap csak Lipót leszármazottaira szűkíthető le. Az említett uralkodó két fiának leszármazói ága között létrejött kölcsönös öröklés értelmében ha az egyik ág férfiágon kihal, úgy a trón a másik ág legidősebb férfitagjára száll. Amennyiben a másik ág férfiágon kihal, úgy a trón leány örökösére száll. Esetünkben Lipót halálát követően 1705-ben a trón Józsefre szállt, viszont ő fiúörökös nélkül halt meg hét évvel később, így léphetett örökébe öccse, Károly. Károly még gyermektelen 1713-ban, így az öröklési rend szabályozásának kérdése elvi alapú, hiszen saját utód nélkül a hatalom József lányaira szállna. A megállapodás értelmében azonban Károly halála esetén a trón fiát illette volna, ha pedig fia nem születik, lányait. Ha az ág teljesen kihalna, akkor következnek a sorban József leányai, az ő águk kihalása esetén pedig Károly nővérei.

Az értelmezésben a legtöbb kételkedő – akár a kortársak, akár a történészek esetében – a pactum férfiági kihalását követő elsőbbség kérdését helyezi górcső alá. Akadnak olyan történészek, akik szerint Károly ágának férfiági kihalását követően a trón jogosan Lipót lányait illette volna. Pál Judit például Károlyt egyenesen a megállapodás önös célú, saját leányai javára történő megsértésével vádolja. ⁷⁴ Niederhauser Emil megállapítása értelmében a paktumban foglaltak Mária Jozefa elsőbbségét csupán Károly korai halála esetén említik. ⁷⁵ Poór János az

⁷² POÓR, 2000. 100.

⁷³ POÓR 2006. 22.

⁷⁴ PÁL 2014. 220.

⁷⁵ GONDA 1977. 109.

osztrák örökösödési háborúról írt könyvében Gustav Truba Pragmatica Sanctoról írt munkásságára hivatkozva cáfolja az 1703-as alapmegállapodás átalakítását.⁷⁶

Az angol irodalmak terén is megoszlanak a vélemények a módosítás kérdésében. Bár Truba bebizonyította, hogy Károly nem módosított semmit a titkos családi megállapodásban, ez a bizonyítás korántsem jelenti azt, hogy ne lennének cáfolatok a dokumentumok tekintetében. Charles Ingrao szerint a megállapodás értelmében, József leányai, azaz Mária Jozefa és Mária Amália „mindenhol és mindig” elsőbbséget élvezhetnek a női ági kérdés esetében, így e történész is azon véleményt osztja, mely szerint Károly saját lányai javára háttérbe szorította néhai bátyja leányait.⁷⁷ A fent említett véleményt erősíti Michael Hughes is, aki szerint tudatos módosításon esett át az 1703-as eredeti paktum.⁷⁸ Az öröklési rend eltérő „értelmezései” még okoztak bonyodalmat Károly halálát követően.

Károly házasságából egy fiú született, Lipót - 1716-ban - viszont születése évében meg is halt. Később három leánya született, akik közül a legidősebb Mária Terézia - 1717-ben - vált a trón örökösévé.⁷⁹ Károly lánya születését követően folytatta vállalkozását, mely biztosította az öröklési jogot számára valamennyi tartományban. A titkos szerződés a nyilvánosságra hozását követően Károly politikájának fő célja a családi törvény elfogadtatása mind rokonaival, mind az általa uralt országokkal és tartományokkal, természetesen az európai hatalmakkal is. Elejét véve az eltérő értelmezéseknek első lépésként Mária Jozefa hercegnő - II. Ágost lengyel király és szász választó fiával - a későbbi III. Ágosttal kötött házassága következtében az újdonsült pár és a szász választó írásos formában lemondott az örökség jogáról 1719-ben.⁸⁰ Az 1719-es szerződés abból a szempontból is érdekes számunkra, hogy a Pragmatica Sanctio kifejezés a lemondásról szóló okmányban jelenik meg először.⁸¹ A nővérehez hasonló sorsa jutott Mária Amália hercegnő - József kisebb lánya. II. Miksa Emánuel bajor választó fiával, Károly Alberttel kötött 1722-es házasságakor a párt és a bajor választót egyaránt lemondatták

⁷⁶ POÓR 2006. 25.

⁷⁷ INGRAO, 1994. 129.

⁷⁸ HUGHES, 1992. 127.

⁷⁹ GONDA, 1977. 109.

⁸⁰ GONDA, 1977. 109; MARCZALI 1898. 201; PÁL 2014. 218; POÓR 2006. 26.

⁸¹ PÁL, 2014. 218.

az örökségről.⁸² József lányainak örökségről való lemondása elviekben már garantálta Károly elsőszülött lánya, Mária Terézia számára a hatalmat.

5.3 Reakció az uralt tartományokban és országokban

A rokonság trónigényeinek rendezése mellett továbbra is fontos kérdés volt az új családi törvény elfogadtatása az uralt tartományokban és királyságokban, a Német-római Birodalomban és Európa szerte valamennyi hatalomnál. A horvát országgyűlés fogadta el elsőnek a leányági örökösödést még a Pragmatica Sanctio kihirdetését megelőző évben. A leányágon történő örökség elfogadtatása a dunai birodalom valamennyi tartományával - a magyar rendek kivételével - szinte zökkenőmentesen történt, mondhatni a családi törvény keresztül vitelének talán ez volt a legkönnyebb része.

A birodalom közös intézményei Robert A. Kann szavaival élve a „legtökéletlenebbek voltak és várhatóan azok is maradtak” az örökösödési kérdés valamennyi tartománnyal és országgal történő elfogadtatása ezért kulcsfontossággal bírt egy „megfelelően integrált Habsburg-birodalom kialakítása szempontjából”.⁸³ Az új családi törvényt a szakirodalmak többsége a Habsburg Monarchia egyik alaptörvényének tekinti. Ez annak köszönhető, hogy egy dinasztikus állam esetében történő egységes öröklési törvény elfogadtatásáról beszélünk.⁸⁴ A dinasztia egységessé tételéhez átfogó reformokra lett volna szükség. Sajnos Károly személyisége jobban szerette az elvont megoldások keresését a szükséges központosítások és újítások keresztül vitele helyett.⁸⁵ Hughes szerint viszont a dinasztia birodalmának rendszere Robert A. Kann-nal ellentétben nem nevezhető teljesen amatőrnek, csupán egy „félleg abszolutisztikus, félleg amatőr” kormányzattal bíró államnak tekintette. Kann és az ismert történészek csoportja szerint a családi törvény hatályosításához elegendő lett volna egy császári és királyi rendelet, viszont Károly biztosra akart menni valamennyi országa rendjének megnyerésével. Károly, elődjeihez méltóan tiszteletben tartotta az uralt területek politikai szokásait és ebből kifolyólag az öröklési törvény kidolgozása és elfogadtatása egy hosszadalmas folyamatnak bizonyult. Politikai szempontól korántsem csak negatív aspektusú

⁸² POÓR, 2006. 26.

⁸³ KANN, 1980. 59-60.

⁸⁴ INGRAO 1994. 128; PÁL 2014. 219

⁸⁵ HUGHES 1992. 128

következtetések vonhatóak le, a tartományok beleegyezésével történő uralkodás ugyanis több lehetőséget biztosított. Az adott országok érdekeire nézve ez pozitív eredményeket váltott ki, így a cseh rendek esetében a II. Ferdinánd uralma alatt - a harmincéves háború elején - kialakított keménykezű rendszer orvoslására biztosított lehetőséget. A nehézséget az örökös tartományok és a birodalom kapcsolata, a magyar és cseh rendek függetlenségének hagyománya, valamint az autonóm rendek tradicionális igénye tovább fokozta.⁸⁶

A Pragmatica Sanctio tényleges elismertetése a császári kancellária 1720. január 29-én kiadott, a többi kancellária felé irányuló rendelete nyomán vette kezdetét.⁸⁷ A határozat elfogadása értelmében a birodalom tartományai „indivisibiliter ac inseparabiliter” örökíthetők, illetve a tartományok elfogadják VI. Károly elsőszülött lánya, Mária Terézia örökségének elsőbbségét.⁸⁸ E rendelet nyomán a tartományok sorra ismerték el a Pragmatica Sanctio-t. Egy – a Habsburgok uralkodási szokásaitól korántsem idegen - érdekes tény, hogy a kidolgozott törvényt nem egy egységesen összehívott valamennyi tartomány képviselte alatt történő rendi gyűlésre vitték, hanem az uralt területek rendi gyűléseivel külön-külön ismertették el.⁸⁹ A rendelet nyomán 1720-ban a cseh rendek - sérelmeik orvoslása ellentételezéseként - majd a stájer, a krajnai és tiroli tartományok, illetve az erdélyi rendek fogadják el az új alapokmányt.⁹⁰ A horvátok rendelet kiadását követően fogadják el az új törvényt. (Kann, 1980) Alsó- és Felső-Ausztria rendjei 1721-22-ben fogadják el.⁹¹

A magyar rendek megnyerése a családi törvény elfogadtatására egy külön fejezetet is megérdemelne. Számunkra jelen esetben a tartományok egysége, valamint a nemzetközi háttér a mérvadó, így itt a hangsúlyos motívumokat emeljük ki. Ahogy már tudjuk, a horvát rendek megmozdulását követően a bécsi udvar gyorsan felvette a magyar rendekkel a kapcsolatot 1712-ben és megkezdődtek a tárgyalások a családi törvény elfogadtatásáról. A magyar rendek rengeteg feltételhez kötötték a ratifikációt így konklúzió híján „alkalmasabb időpontra”

⁸⁶ KANN 1980. 60

⁸⁷ MARCZALI, 1898. 201.

⁸⁸ PÁL, 2014. 220; GONDA, 1977. 109.

⁸⁹ MARCZALI, 1898. 202.

⁹⁰ GONDA, 1977. 109.; MARCZALI, 1898. 202.; PÁL 2014. 220.

⁹¹ GONDA 1977. 109.

halasztották a törvény hatályba léptetését. Fontos megállapítani, hogy a magyar koronára a Habsburg uralkodó az 1687-es pozsonyi országgyűlés óta örökös jogot formálhatott mivel a magyar rendek lemondtak a királyválasztás jogáról. Ugyanakkor a jogfolytonosság csak a férfiág kihalásáig volt érvényben, kihalás esetén a királyválasztás joga visszaszál az ország rendjeire.⁹² A magyar rendek a kezdeti tiltakozást követően végül 1723-ban elfogadták a Pragmatica Sanctiot.⁹³

A döntés meghozatala hosszas előkészítést igényelt, és csak a magyar főpapság segítségével jöhetett létre, jelentős kompromisszumok árán.⁹⁴ Az 1687-ben megállapított örökség továbbra is érvényben maradt, viszont tovább szigorították a koronázáskor tett magyar törvények és szabadságjogok betartásáról szóló eskü tartalmát.⁹⁵ Az országgyűlés által törvénybe iktatott Pragmatica Sanctio által a rendek nem csupán az uralkodói hatalommal szemben biztosították be magukat, mivel kiegészítésként kikötötték, hogy a Magyar Szent Korona országai - vagyis az erdélyi és horvát területek - a birodalmon belül elválaszthatatlan egységet képeznek.⁹⁶ Sereghajtóként a törvényt osztrák Németalföld (1724), Lombardia (1725) és Fiume (1725) fogadja el a birodalom országai közül.⁹⁷

A tartományokkal és országokkal történő elfogadtatás és megegyezés következtében nem csupán Mária Terézia számára vált biztossá az öröklés a család által uralt valamennyi terület rendjei által, de e területek egyégesen és elválaszthatatlanul öröklődhetnek tovább a családon belül. Károly nem csupán tartományai beleegyezésében látta birodalma fennmaradását és lánya elsőbbségét, az uralkodó külpolitikai törekvéseinek meghatározó elemévé fog válni az európai hatalmak beleegyezésének kicsikarása.

5.4 Alkuk Európával és a Szent Római Birodalommal

⁹² KANN,1980. 57; SALAMON 1881. 66.

⁹³ PÁL, 2014. 220; SOÓS 2017.

⁹⁴ PÁL, 2014. 220.

⁹⁵ Kann, 1980. 59.

⁹⁶ NIEDERHAUSER, 1977. 111; PÁL, 2014. 220.

⁹⁷ NIEDERHAUSER, 1977. 109; PÁL, 2014. 220.

A családi törvény kidolgozásával egyidejűleg még zajlott a spanyol örökösödési háború. József halálát követően a Habsburgok elveszítették szövetségeseik támogatását. Károly szövetségesei - vagyis Anglia és Hollandia - 1713-ban Utrechtben kötöttek békét a franciákkal.⁹⁸ Az azt követő évben szintén békekötésre került sor Károly és a Francia királyság között. Bár ekkora már távoztak Spanyolország területéről a császári csapatok, Károly nem ismerte el a spanyol királyt így nem volt hajlandó békét kötni vele.⁹⁹ A béke értelmében a dunai birodalom kárpótlásul megkapta a spanyol ág itáliai és németalföldi birtokait.¹⁰⁰ A spanyol örökösödési háborút követően Károly külpolitikájának legmeghatározóbb elemévé vált a Pragmatica Sanctio elfogadtatása valamennyi európai hatalommal. Ingrao szavait idézve, „húsz évvel korábban fél Európa tolongott volna a Pragmatica Sanctio, mint az európai egyensúly támogatásáért”.¹⁰¹ Károly külpolitikai hibái - mint például a tény, hogy nem volt hajlandó lemondani spanyol királyi címéről, vagy V. Fülöp fiai pármái és toszkánai trónigényének el nem ismerése - gyorsan ismét ellene fordította nem csak Franciaországot, de korábbi szövetségését Angliát is.¹⁰² Károly 1721-re egy teljesen elszigetelt helyzetben találta magát, ahol a fent említett három hatalom lépett koalícióra ellene.

A külpolitikában valós fordulatot jelentett a spanyol Bourbonok felé történő diplomáciai közeledés. 1725-ben írták alá az első bécsi szerződést, amely elismerte V. Fülöpöt, mint spanyol királyt, aki elfogadta a Pragmatica Sanctio-t.¹⁰³ Ami még fontosabb, hogy 1726-ban született egy titkos szerződés, amely következtében két főhercegnőt összeházasítottak volna két spanyol infánssal. A spanyol udvarnak és Károlynak eltérő elképzelése volt a főhercegnő személyét illetően, tudniillik az uralkodónak ekkor már három lánya volt, és azok közül a legidősebb Mária Terézia kezét Lotaringiai Ferenc István hercegnek szánta.¹⁰⁴

A spanyol közeledés mellett a Habsburg diplomácia elért egy védelmi szövetséget Oroszországgal és a Porosz királlyal, I. Frigyes Vilmostal. A „Katonakirály” megnyerése

⁹⁸ KANN, 1980. 88; GONDA, 1977. 109.

⁹⁹ KANN, 1980. 88)

¹⁰⁰ NIEDERHAUSER, 1977. 102; HUGHES 1992. 126; INGRAO 1994. 39; PÁL 2014. 213.

¹⁰¹ INGRAO, 1994. 144)

¹⁰² NIEDERHAUSER, 1977. 109; INGRAO 1994. 144.

¹⁰³ NIEDERHAUSER 1977. 105; INGRAO 1994. 144.

¹⁰⁴ POÓR 2006. 38.

külpolitikai sikerként volt elkönnyelhető, hiszen az 1721-es események során Károly angol királlyal - aki egyben hannoveri választó - történt konfliktusa nyomán a „sértett alattvaló” a birodalom protestáns nagyhatalmát, a porosz királyt is bevette Habsburg és spanyol ellenes koalíciójába. ¹⁰⁵Hajo Holborn szerint Frigyes Vilmos túl sokat kockáztatott volna minimális nyereségért a nyugati hatalmakkal fenntartott szövetséggel. ¹⁰⁶ A Cársággal 1728-ban kötött védelmi szerződés egyben garanciát nyújt, hogy az orosz uralkodó elismeri és megvédi a családi törvényt. ¹⁰⁷ Több történész nagy áldozatként értékeli az orosz szövetséget. Okai, hogy a Habsburgok külpolitikájukat az orosz érdekek kiszolgálásához igazították, melynek egyenes következménye lett az 1737-39-es orosz-török háború megszegyenítő veresége, valamint Belgrád és valamennyi déli terület elvesztése. ¹⁰⁸

A porosz-osztrák közeledés eredményeként az 1728. december 28-án megkötötték a berlini titkos szerződést. A megállapodás nem csak egy teljeskörű katonai szövetséget hirdet ki a Habsburgok és a birodalom protestáns nagyhatalma között. Frigyes Vilmos elfogadta az öröklési törvényt és ígéretet tett, hogy szavazatával támogatja Mária Terézia férjét a császárválasztáson amennyiben német származású lesz a férj. ¹⁰⁹ Ezen a ponton meg kell jegyeznünk, hogy a spanyol örökösödési háborút követő évtizedek Habsburg külpolitikai útkeresése roppant kaotikus volt. A házassági szerződés be nem tartása és a katonai támogatások elhalasztása hamar véget vetett a spanyol barátságnak az Anglia, Franciaország és Spanyolország között kötött 1729-es Sevillai szerződéssel. ¹¹⁰A második bécsi szerződésre két évet kellett várni, melynek értelmében Károly elismeri V. Fülöp és Farnese Erzsébet fiának örökségét a pármai és toszkánai területeken. ¹¹¹ Ennél fontosabb, hogy e megállapodás elfogadásával hatalmas áldozat árán Károly elérte, hogy Anglia és Hollandia is elfogadja a Pragmatica Sanctiot. A birodalom számára ez minősült talán a legkényelmetlenebb

¹⁰⁵ NIEDERHAUSER 1977. 109; HOLBORN 1982. 181.

¹⁰⁶ HOLBORN, 1982. 181.

¹⁰⁷ NIEDERHAUSER, 1977. 108; HOLBORN 1982. 181; PÁL 2014. 220.

¹⁰⁸ KAN, 1980. 93.

¹⁰⁹ NIEDERHAUSER, 1977. 109; HOLBORN, 1982. 181; MARCZALI, 1898. 94.

¹¹⁰ HOLBORN, 1982. 182; INGRAO, 1994. 145; PÁL, 2014. 217.

¹¹¹ NIEDERHAUSER, 1977. 109; INGRAO, 1994. 145.

kompromisszumnak ugyanis a tengeri hatalmak megnyeréséhez az Ostendi Társaság működését minimalizálta.¹¹²

A német birodalom fejedelemségei önálló külpolitikát folytattak az 1648-as vesztfáliai békeszerződés következtében. Gyakran fordult elő, hogy az egyes választófejedelmek valamely európai ország koronáját is magáénak tudhatták¹¹³, így a Pragmatica Sanctio elfogadtatása a birodalommal korántsem tekinthető kizárólag belpolitikai folyamatnak. A választók közül még a családi törvény legitimálására indított birodalmi gyűlést megelőzően elfogadta a bajor választó, a szász választó, a porosz király és a hannoveri választó. Károly tisztában volt vele, hogy a birodalmi garanciát a tartományok „egyben-örökítésére” és Mária Terézia örökségének elfogadására csak a birodalmon belül elhelyezkedő olasz területeken és az örökös tartományokban fogadhatták el mivel a birodalom alaptörvénye tiltotta a női császár választását.

114

Már ismerjük a családi törvény értelmezési kérdéseit, köztük az egyik központival: „Vajon József lányai milyen mértékben tarthattak igényt a területek örökségére?” József két leánya házasságuk révén lemondott Károly által uralt tartományokra formált igényéről. Mária Jozefa és férje - a később III. Ágost néven szász választó és lengyel király - 1719-ben, valamint Mária Amália a bajor választó fiával és örökösével - Károly Albert - együtt 1722-ben házasságaik alkalmából el is ismerték Mária Terézia örökségét.¹¹⁵ Az 1732-es birodalmi gyűlésen Károlynak sikerül elfogadtatni a családi törvényt, a fő hivatkozási pont a Habsburg egység és a birodalmi egység fenttartása volt a franciákkal szemben.¹¹⁶ A sors iróniája, hogy a birodalmi gyűlésen résztvevők közül a lehangosabb tiltakozó a bajor és a szász választó volt. A tiltakozást elindító eseményeket Károly Albert apjához lehet visszavezetni. II. Miksa Emánuel - bár elismerte Mária Terézia örökségét 1722-ben - korábban XV. Lajos francia királlyal kötött egy titkos megállapodást 1714-ben, mely kimondja VI. Károly halála esetén történő támogatását a Habsburg területekre és a császári címre fenntartott igényében.¹¹⁷

¹¹² NIEDERHAUSER, 1977. 110; INGRAO 1994. 145; PÁL 2014. 220.

¹¹³ NIEDERHAUSER, 1977. 110.

¹¹⁴ NIEDERHAUSER, 1977. 106; PÁL, 2014. 77.

¹¹⁵ INGRAO, 1994. 143-144; POÓR, 2006. 27.

¹¹⁶ INGRAO, 1994. 145.

¹¹⁷ KANN, 1980. 93; POÓR, 2006. 28.

A bajor felfogás értelmében József leányai örökségéről mondtak le nem pedig az saját öröklési jogukról, amelyet első Ferdinánd 1543-as végrendeletéig vezetnek vissza. A rendelkezés alapján a férfiág kihalása esetén V. Albert bajor fejedelem és felesége Habsburg Anna - I. Ferdinánd lánya - és gyermekei részesülnek elsőbbségben az örökség tekintetében. Károly Albert apja lemondását 1726-ban megerősítette ám ez korántsem csorbította ambícióit.¹¹⁸ Bár Károly unokahúgainak kiházásítását erős szövetségesek megnyerésének érdekében tette, sajnos az újdonsült férjek egymással és francia uralkodóval szövetkeztek saját területi igényeik elérésének céljából. Így korántsem véletlen, hogy az 1732-es birodalmi gyűlésen a legaktívabb tiltakozók - a pfalzi választóval kiegészülve - a bajor és szász választók voltak.¹¹⁹ A tiltakozás ellenére Károly sikeresen elfogadtatta a birodalmi gyűléssel a rendelkezést, ám a sógorok tiltakozása intő jel volt egy, az uralkodó halála utáni konfliktus veszélyének.¹²⁰

A birodalmi gyűlést követő évben II. Ágost halálával kirobbant a lengyel örökösödési háború. A megürült trónra a lengyel rendek Leszczyński Szaniszlót választották, aki a francia király XV Lajos apósa volt és aki korábban XII Károly svéd király által támogatott lengyel ellenkirály volt II. Ágosttal szemben.¹²¹ A porosz-osztrák-orosz szövetség választás III. Ágostra esett - a néhai lengyel király és szász választó fiára - akit a lengyel rendek Szaniszlóval szemben megválasztottak.¹²² Ágost a császári támogatásért cserébe még egyszer lemondott felesége trónigényéről Károly országaiban és tartományaiban.¹²³ XV. Lajos nem hagyta annyiban apósa elesését a lengyel örökségtől, francia és spanyol hadüzenettel válaszoltak a történetekre.¹²⁴

¹¹⁸ POÓR, 2006. 30.

¹¹⁹ HOLBORN, 1982. 183; INGRAO, 1994. 183

¹²⁰ INGRAO, 1994. 145

¹²¹ NIEDERHAUSER, 1977.106; HOLBORN, 1982. 183; INGRAO, 1994. 145.

¹²² NIEDERHAUSER, 1977.106; HOLBORN, 1982. 183; INGRAO, 1994. 145

¹²³ INGRAO, 1994. 145.

¹²⁴ NIEDERHAUSER, 1977. 108; INGRAO, 1994. 145)

A lengyel örökösödési háború 1733-35-ig¹²⁵ tartott, és a Habsburgok számára több szempontból is kedvezőtlenül alakult. ¹²⁶ A kezdetben kialakult szövetségi rendszerből több fél is kihátrált, ami újfent külpolitikai izolációt eredményezett a császár számára. ¹²⁷ A harcok során felmerült egy Habsburg-bajor házassági szerződés a 19 éves Mária Terézia és a 9 éves bajor trónörökös között. ¹²⁸ A háborút lezáró 1735-ös béke következtében: a Habsburgok elveszítették Nápolyt és Szicíliát, amelyet a V. Fülöp és Fernanse Erzsébet fia kapott meg. Ezen felül Mária Terézia jegyesének, Lotharingiai Ferencnek le kellett mondania a Lotaringiai hercegségről Franciaország javára, viszont kárpótlásul megkapta Toszkánát. A Habsburgokat Párma és Pienca területeivel kárpótolták. ¹²⁹ Lotharingiai Ferenc bár családi területeit elvesztette kárpótolta a tény, hogy területi kompenzáció mellett Mária Terézia kezét is véglegesen elnyerte, így 1736-ban meg is kötötték a házasságot. ¹³⁰ A szerződésben leírt területi változások mellett a Francia királyság is - az európai királyságok közül utoljára - elismerte a Pragmatica Sanctiot 1735-ben, amely az 1738-ban ismételten megerősítésre kerül. ¹³¹

¹²⁵ A béketárgyalások elhúzódása miatt számos történész 1738-ra datálja a háború lezárását

¹²⁶ NIEDERHAUSER, 1977. 108; HOLBORN, 1982. 145.

¹²⁷ NIEDERHAUSER, 1977. 108; RADY, 2022. 191.

¹²⁸ PÁL 2014. 218.

¹²⁹ NIEDERHAUSER, 1977. 107; PÁL 2014. 218; POÓR 2006. 40.

¹³⁰ PÁL, 2014. 218; POÓR, 2006. 40)

¹³¹ NIEDERHAUSER, 1977. 107; INGRAO, 1994; PÁL, 2014. 218.

6 Alkotmány? A menthető mentése? Esetleg felesleges kompromisszumok sorozata?

6.1 Károly külpolitikai motivációjának értékelése és megértése

VI. Károly életművének megítélése roppant ellentmondásos, a mai napig vitaalapot képez a történészek között. A legtöbb történész Károly alattvalója - és talán korának és a birodalom történelmének egyik legkiválóbb hadvezére - Savoyai Jenő mondatát idézi, aki szerint „egy teli kincstár és egy erős hadsereg” valószínűleg jobban garantálta volna lánya örökségét és a területek feloszthatatlanságát.¹³² Károly külpolitikájának a legfontosabb prioritása a családi szerződés európai hatalmakkal történő elfogadtatása volt 1720-as évektől, gyakran megelőzve a területek védelmét.¹³³

Jogosan merül föl a kérdés, hogy Károly vajon mennyire hitt a nagyhatalmaktól kicsikart szerződésekben? Michael Hughes szerint célja az volt, hogy szövetségeseinek érdekében álljon egy erős dunai állam fennmaradása, mely képes biztosítani a hatalmi egyensúlyt.¹³⁴ Pál Judit a külpolitikai törekvéseket értelmetlen kompromisszumok sorozatának tekinti, az 1731-es bécsi szerződést súlyos gazdasági áldozatnak tartja, akárcsak a lengyel örökösödési háborút és az 1738-39-es orosz-török háborúba való bekapcsolódást. Előbbieken felül a hadseregfejlesztés elmulasztását teszi felelőssé az Osztrák örökösödési háború 1740-es kirobbanásáért.¹³⁵ A legtöbb történész hasonlóan vélekedik az ostendi Kelet-indai Társaság működésének minimálisra redukálásáról és az orosz érdekekhez való elköteleződéssel.¹³⁶ A spanyol örökösödési háborút követő időszakban a dunai Habsburgok számos esetben szembesültek külpolitikai izoláltsággal, amely sok esetben Károly makacsságának, illetve a kedvezőtlen külpolitikai körülményeknek volt köszönhető. A családi törvény elfogadásának fő oka a birodalmat sújtó külföldi katonai beavatkozás elkerülése volt. Károly minden erejével igyekezett elkerülni egy spanyol örökösödési háborúhoz hasonló krízishelyzetet.¹³⁷

¹³² HUGHES, 1992. 128; INGRAO, 1994. 239; PÁL, 2014. 223.

¹³³ GONDA, 1977. 109.

¹³⁴ HUGHES, 1992. 128.

¹³⁵ PÁL, 2014. 220.

¹³⁶ GONDA, 1977. 113; KANN, 1980. 95.

¹³⁷ GONDA, 1977. 109; RADY, 2022. 190.

A lengyel örökösödési háborúval párhuzamosan ér véget Károly új családi törvénye elfogadtatására irányuló harca. 1735-re valamennyi európai királyság és Károly összes uralt területe elfogadta a Pragmatica Sanctiot.¹³⁸ Károly Albert I. Ferdinánd örököseként jelentette be igényét a császári címre, a cseh korona országaira és az örökös tartományokra, ezzel Mária Terézia uralmát a magyar területekre korlátozva.¹³⁹ Bár a császárválasztáson győzelmet aratott, a korábbi örökösödési háborúkhöz hasonlóan a rendek hűsége döntötte el az örökség legitimitását. A spanyol örökösödési háborút megelőző osztozkodás kapcsán már kiderült, hogy „eltérő értelmezéseknek köszönhetően” rengeteg jelentkező akad a megürült trónra. A bajor trónigény valóságos özönvizet zúdított a birodalomra amikor az a legsebezhetőbb volt.¹⁴⁰ Az újdonsült uralkodónőnek egy II. Frigyes által vezetett, szász – francia - bajor - spanyol koalícióval kellett szembenézni. A hadüzenet új kihívások elé állította Mária Teréziát és a birodalmát, aki az 1740-48-as osztrák örökösödési háborúban bár Sziléziát elveszítette, egységét sikeresen meg tudta őrizni.

6.2 A birodalom alkotmányának gyökere

A spanyol örökségről szóló fejezetben láthattuk, hogy a spanyol király személyének kiválasztásában a rendek szerepe mérvadó volt. Véleményem szerint abban, hogy VI. Károly az uralt területek rendjeinek beleegyezésével fogadtatta el a Pragmatica Sanctiot a rendek egyértelmű támogatásának garانتálása volt az irányadó cél. A tartományokkal történő elfogadtatás a nemzetközi garanciaszerzéshez képest némileg gyorsabb és könnyebb folyamatnak volt tekinthető, hiszen 1725-re valamennyi tartomány áldását adta az új családi törvényre. Pál Judit szerint a dinasztikus államok esetében - amilyen a Habsburgok dunai birodalma is volt - fontos államjogi aktust jelentett, ezért a Pragmatica Sanctio a gyakorlatilag a Habsburg birodalom alkotmányává vált az „indivisibiliter ac inseparabiliter” elve miatt, illetve mert megerősítette az országok közötti uniót.¹⁴¹ Hajo Holborn szerint a tartományok beleegyezése érdekében tett privilégiumok megerősítése gátolta a központosítási törekvéseket, ám bizonyította a tartományok hűségét és igényét a birodalom egységessége iránt.¹⁴² Michael

¹³⁸ GONDA 1977. 116; RADY 2022. 190-191

¹³⁹ POÓR 2006. 40

¹⁴⁰ RADY 2022. 191

¹⁴¹ PÁL 2014. 209

¹⁴² HOLBORN 1982. 183

Hughes szerint az uralkodó legnagyobb hibája, hogy nem tett kísérletet az egységes közigazgatás megszervezésére. Ennek következtében az uralt birtokok megtarthatták autonóm adminisztrációjuk. Amennyiben ez az egységes osztrák állam gondolatának első kodifikációja volt, a gyakorlati megvalósítás nagyban elmaradt az elképzelésekkel szemben.¹⁴³ Niederhauser Emil szerint a családi törvény „indivisibiliter ac inseparabiliter” jelszava egységes reálunióvá kovácsolta a korábbi uralkodó személye által összekapcsolt tartományok perszonálunióját. A történész a fő okot ezen egybekovácsolás szükségességére a birodalmi és nem birodalmi tartományok összetettségében látta.¹⁴⁴ Robert A. Kann a korábbi fejezetben leírt „tökéletlen közös intézményekkel” szemben tartotta kulcsfontosságúnak az örökösödési kérdés egységes szabályozását az uralt területeken.¹⁴⁵ Számos történész szerint ez az intézkedés volt a legfontosabb a Habsburg birodalom egységes állammá válása szempontjából, így valahányszor új alapokra akarták helyezni a birodalom területi viszonyait és működési elveit, ehhez a dokumentumhoz nyúltak vissza. Ez így történt az 1804-es osztrák császárság kikiáltásakor, így történt 1848 eseményei esetében és így történt az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés esetében.

146

A tartományok egységével kapcsolatban hivatkozott történészek többsége kifejti az érveket Károly rendekkel folytatott politikája mellett, ám tudomást vesz annak árnyoldalairól egyaránt. A legtöbben egyetértenek abban, hogy ez a dokumentum az első olyan törvény, melyet az összes tartományban egyégesen hoznak meg, továbbá a következő századokban jogi kérdésekben a birodalom fennállásáig - vagyis 1918-ig - ide nyúlnak vissza.¹⁴⁷ Az elfogadtatás struktúrája – miszerint minden tartomány önállóan tárgyal és dönt a kérdésben – napjainkban is elfogadott nemzetközi szabályalkotási gyakorlat. Tény, hogy a nagyhatalmakkal történő alkudozás túlságosan lefoglalta Károly figyelmét, így a birodalom katonai, gazdasági és közigazgatási reformjaira Mária Terézia uralkodásáig kellett várni.¹⁴⁸

¹⁴³ HUGHES 1992. 128

¹⁴⁴ GONDA 1977. 111

¹⁴⁵ KANN 1980. 59

¹⁴⁶ PÁL 2014. 220

¹⁴⁷ KANN 1980. 219; PÁL, 2014. 220

¹⁴⁸ HUGHES 1992. 128

6.3 Az alkotmány részei és a közjogi kérdések

A Pragmatica Sanctio kiadása és elfogadása egy körülbelül kétszáz évet felölelő eseménysorozatot zár le. A Duna mentén 1526 kialakult perszonálunió egységes állammá történő alakulásának folyamata uralkodói végrendeletek sorozatából tevődött össze. Az első meghatározó dokumentum Ferdinánd és V. Károly császár között létrejött kölcsönös megállapodás volt, amely két ágra bontotta a Habsburg dinasztiát.

A korábbi bemutatott fejezetekből kiderül, hogy tartományok egységben történő örökléséről először II. Rudolf uralma alatt esett szó, aki 1578-ban rendeletben tiltja meg az osztrák örökös tartományok további felosztását. A következő fontos dokumentum II. Ferdinánd 1621-es végrendelete, amelyben először kerül leírásra tartományok „egységes és elválasztatlan” öröklésének elve.

A Pragmatica Sanctio úgy teljesíti ki a folyamatot, hogy Károly birodalma valamennyi királyságával és tartományával kompromisszumok és együttműködés árán fogadtatja el elveit. Mind III. Károly és Mária Terézia törekedtek a Lipóti megoldások elkerülésére. És a fő változást a XVII. század második feléhez mérten, hogy a szemben álló felek a közjogi nézeteltéréseket békés úton szándékozták megoldani¹⁴⁹ A családi törvény összekovácsolta a család Duna menti területeit ezáltal konzerválva egy meghatározó hatalmi tényezőt Közép-Európa térségében. Az öröklés rendjét és a területi egységet szabályozó törvény a birodalmi együttműködés alapkövének tekinthető, emellett folyamatos hivatkozási pont az esetleges reformok és politikai konfliktusok esetében.

Az Habsburg birtokok –országok és tartományok– között az első Pragmatica Sanctio az első közjogi kapcsolat, mely lényege az egységes és elválaszthatatlan elvben teljesedett ki.¹⁵⁰

A német birodalmi gyűlés csak a császársághoz tartományok esetében egyezett bele a leányági örökség elfogadásába, ezzel kialakult az osztrák tartományok különállása mely a későbbiekben egy ausztriai állam kialakulásának folyamatának az előfutár.¹⁵¹

Ami a Pragmatica Sanctio szempontjából fontosabb számunkra a magyar rendekkel kötött kompromisszum sorozat. A magyar rendek az 1723. évi. I.-III. tc-ben fogadják el a dinasztia

¹⁴⁹ SZEKFŰ 1935. 319-320.

¹⁵⁰ MEZEI 2023. 508., HOLBORN ÉVSZ. OLD.

¹⁵¹ MEZEI 2023. 505.

leányágon történi öröklési jogát. A rendek, az elmúlt másfél évszázad során fogyatkozó jogait igyekeztek megvédeni az udvar központosításával. Szekfü Gyula szavaival élve a közjogi kompromisszumnak volt tekinthető a Pragmatica Sanctio elfogadása. Az I-III. törvénycikk megfogalmazása egy, a szatmári békéhez hasonlítható szerződés volt az uralkodó és a rendek között.¹⁵² A magyar nemzet elfogadja a leányági örökösödés, emellett a születendő Mária Terézia gyermekeinek öröklési jogát, azonban ezeket kemény feltételekhez köti. A magyar rendek az 1622 törvénycikk által elfogadták II. Ferdinánd végrendeletét –ezáltal a primogenitúra érvénybelépését és a tartományok egységét– és lemondtak az uralkodó választás jogáról az 1687-es országgyűlés alkalmából.¹⁵³ A jogfolytonosság csak a fiág kihalásáig volt érvényben, fiág kihalása esetén a királyválasztás joga visszaszáll a rendekre.¹⁵⁴

„Ennek a nemes Magyarországnak karai és rendei megemlékezvén arról, hogy a szentséges császári és királyi felségnek, az ő legkegyelmesebb uruknak, Magyarország királyává történt szerencsés fölavatása alkalmával, az Ő felségétől elfogadott föltételek végéhez azt a biztosítékot kapcsolták hozzá, hogy tudniillik: az ezen feltételekről kiadott diplomát, uralkodása kezdetén, az ország közvégzései közé beiktassák és kihirdessék.”¹⁵⁵

„Ő császári és királyi szent felségének, mint Spanyolország említett felséges királyának fimagva kihalna, nyerjen helyet a mondott karok és rendek ősi és régi helybenhagyott szokása, s előjoga a királyok választására s koronázására nézve.”¹⁵⁶ A Pragmatica Sanctio elfogadtatása tehát az 1621-es és 1635-ös végrendelet–mely a Habsburgok primogenitúra útján történő öröklését és a tartományok elválaszthatatlanságát rögzítette–, valamint Magyarország esetében az 1687-es országgyűlés eredményeit –a magyar rendek lemondanak az uralkodó választásról és elfogadják a Habsburg dinasztia férfiági örököségét a magyar trónon– terjesztette ki a dinasztia női tagjaira.

Fontos kiemelni, hogy a most születő Habsburg birodalom, kialakulása során a magyar rendeknek sikerült elérni, hogy kiváltságaikat körbe bástyázzák, valamint a királyválasztás jogát átalakított módon továbbra is megtarthassák.

¹⁵² SZEKFÜ 1935. 317-318

¹⁵³ MEZEI. 2023. 510.

¹⁵⁴ Salamon, Mezei, Marczali

¹⁵⁵ 2622. évi 2. tc. a szentséges sászári és királyi felségtől, az ország karai és rendjei részéről, az ősz szerencsés felavatása alkalmából kiadott hitlevelének az ország közönséges végzései közé iktatása.

¹⁵⁶ 1687. évi III. tc.

9. § És ekképen, a felséges osztrák házba behozott és elismert eme női utódlást (kiterjesztve arra most, mindenkorra az 1687. évi 2. s 3, és hasonlóképen az 1715. évi 2. és 3. törvénycikkeket) a fentebb említett rend szerint megállapítják.¹⁵⁷

10. § S elhatározzák, hogy azt e felséges ház említett nőága az előbbi módon örökösökül és utódokul megjelölt mindkét nemű ausztriai főherczek az elfogadják, helybenhagyják és az ország s a hozzá kapcsolt részek, országok és tartományok karainak és rendjeinek az előrebocsátott és a legszentségesebb császári és királyi felségtől hasonlóan legkegyelmesebben előzetesen megerősített hitleveles, valamint más fentebb kijelentett szabadságaival s előjogaival együtt, a fent idézett cikkelyek tartalma szerint, minden következő időben, koronázás alkalmával megtartsák¹⁵⁸

A törvénycikkekből jól látható, hogy a Pragmatica Sanctio hazai változata az örökség kiterjesztését komoly feltételekhez köti. Bár a rendek hajlandóak lemondani a királyválasztás jogáról – 1547-1687 között ez megtörtént, leszámítva a fiági kihalás záradékát –, az uralkodó legitimitását a koronázáshoz, az uralkodói hitlevélhez és a rendi kiváltságok tiszteletben tartásához kötötték.¹⁵⁹ Abban az esetben, ha az uralkodó nem tett eleget az I-III. törvénycikkben foglaltaknak a dinasztíát illegitimálta.

A Pragmatica Sanctio elfogadása a birodalmi tartományokkal azt jelentette, hogy az örökös tartományok elkülönülnek a német területektől. A magyar rendek a családi törvény elfogadásakor a kompromisszum részeként elérik, hogy a magyar, horvát és erdélyi területek a birodalmon belül egységesen legyenek örökíthetőek.¹⁶⁰

3. § Hanem ezt az örökösödést Magyarország szent koronájában s a hozzá kapcsolt részekben, országokban és tartományokban, a fiágéval azonos elsőszülöttség rendje szerint oly módon, a mint azt Ő legszentségesebb felsége az ő Németországában s azon kívül fekvő örökös országaiban és tartományaiban már szabályozta, megállapította, kihirdette s elfogadta, elválhatatlanul s ugyanazon ág fokozatának egyenlősége esetében a fineműek előjogának figyelembevételével kívánja rendezni, megtartani s megőrizni.¹⁶¹

¹⁵⁷ 1723. évi. II. tc.

¹⁵⁸ 1723 évi II. tc.

¹⁵⁹ MEZEI 2023. 499-500.

¹⁶⁰ NIEDERHAUSER 1978. 111.

¹⁶¹ 1723. évi. I.tc

A családi törvény alkotmányos erejét bizonyítja, hogy hivatkozási alapként szolgált a következő évszázadok rendi politikájában. Mivel az új alaptörvény a rendek felé tett engedmények tükrében nyert elfogadásra a tartományokban, így azok érdekeik védelmében mindig erre a pontra nyúltak vissza. Nem is kellett sokáig várni, hogy az I-III. törvényben foglaltak hatályon kívül kerüljenek. II. József 1780-90 tartó uralma alatt hatalmát a felvilágosult abszolutizmus jegyében gyakorolta. Uralkodásának fő célja a birodalom hatalom gyakorlásának központosítása volt, mely az uralt tartományok rendjeinek rovására történt.

A Pragmatica Sanctio nem csupán egyesítette a birodalom valamennyi országát és tartományát, de rögzítette magyar területek –Magyarország, Erdély, Horvátország– egységét és autonómiáját, valamint az utóbbi saját törvényei és szokásai alapján történő kormányzást.

Jól látható, hogy különösképpen a magyar ratifikáció feltétele egyfajta védőbástyaként szolgált nem csupán a dinasztia, de a hazai rendek számára is. Az új dokumentum kibocsátása nem csak megmentette a dinasztia területeit, de korlátozta azt hatalma gyakorlásában.

Az első ilyen adandó alkalom az 1790-es Magyar Országgyűlés volt, ahol a rendek II. József uralkodását követően (1780-1790) semmisnek nyilvánították a Pragmatica Sanctio-t, hiszen az uralkodó az 1723 II-III törvénycikkekben foglaltak közül az alábbiakat szegte meg:

„10. § S elhatározzák, hogy azt e felséges ház említett nőága az előbbi módon örökösökül és utódokul megjelölt mindkét nemű ausztriai főherczegek azt elfogadják, helybenhagyják és az ország s a hozzá kapcsolt részek, országok és tartományok karainak és rendjeinek az előrebocsátott és a legszentségesebb császári és királyi felségtől hasonlóan legkegyelmesebben előzetesen megerősített hitleveles, valamint más fentebb kijelentett szabadságaival s előjogaival együtt, a fent idézett czikkelyek tartalma szerint, minden következő időkből, koronázás alkalmával megtartsák.”¹⁶²

„1. § Hasonlóképen utódai is, Magyarország s az ahhoz kapcsolt részek törvényesen megkoronázandó királyai, az ország s ahhoz kapcsolt részek karait és rendjeit ugyanazon kiváltságokban s az említett mentességekben és törvényekben sértetlenül megtartandják.

¹⁶² 1723. évi. II. tc

2. § Melyeket ezenkívül Ő legszentségesebb felsége az övéi részéről, bármely rendüek, ranguak s állapotuak legyenek is, meg fog tartatni.”¹⁶³

Az uralkodó a fent hivatkozott cikkelyekkel ugyanis mértékben szembe ment, hiszen nem koronáztatta magát Magyarország királyává –hatályon kívül helyezve a Pragmatica Sanctióban foglaltakat– ezzel elkerülve a magyar törvényekre való felesküvést és az uralkodói hitlevél kiadását. A kalapos Király uralkodásának jogalapját nem a rendek koronázásából, hanem örökségéből eredeztette. ¹⁶⁴

Azonban II. Lipótnak az általa összehívott 1790-es Diétán szembesülnie kellett az alábbiakkal: „Már ma se Diplománk, se Törvényünk nintsen épségben; a’ Király, és Nép között lett Egyezések fel-bomlottanak. Hogy ha Nemes Magyar Ország magát fokban sérelmesnek tartya, Erdély-is valójában mondhattya, hogy Polgári Testében nintsen semmi épség. Mivel tehát Nemes Magyar Ország Felséges Második Leopold Hertzeg Koronázása előtt a’ Pragmatica Sanciön építettett , de félbe szakasztatott Következés Rendi aránt az Uralkodó Házzal Ujj Egyezésre lépni , és Törvényeinek, *s Szabadságainak nagyobb bátorságot, és állandóságot szerezni szükségesnek tartya, és erről Újj Hit-Levelet venni szándékozik; ezen Nemes Vármegyének (Széknek) Rendei, a’ Méltóságos és Tekintetes Statusokat buzgó esdekléisel kéri, hogy mivel Erdélyre nézve-is az Uralkodó Háznak Jussa a Magyar Országi 1723dikbéli második Articulufon építettett, méltóztassának a’ Méltóságos és Tekintetes Statusok az Újj Egyezésben... ..’s minden régi Szabadságainak szoros meg-tartásáx belé iktatni, és tétetni, hogy így ditső Magyar Országnak ízárnyai alatt mink-is tsendesen nyughasíink. A’ kik nagy tisztelertel vagyunk.” ¹⁶⁵

A magyar rendek az 1723. évi I-III. törvenycikkekben az uralkodó felé megszabott kötelezettségek árán, voltak hajlandóak lemondani a királyválasztás jogáról. A lemondás során a koronázás, az uralkodói hitlevél és a magyar rendek jogaira történő eskütétel formájában megmaradt az uralkodó választásának formalitása.¹⁶⁶ Ugyanis amennyiben az uralkodó nem

¹⁶³ 1723. évi III. tc

¹⁶⁴ MARCZALI, 1935. 402.

¹⁶⁵ (LEVÉLTÁR 1791.)

¹⁶⁶ MEZEI 2023. 501-502; SZEGFŰ 1935. 333-334

koronáztatta meg magát, vagy nem hívta össze az országgyűlést esetleg megbontotta a „magyar területek egységét” azzal hatályon kívül helyezte a Pragmatica Sanctioban foglaltakat.

Az országgyűlésről született szövegben jól látható, hogy a magyar rendek az II. Lipót legitimitását saját rendi sérelmeik orvoslásának tették függvényévé. Az 1790-es országgyűlést követő hosszú 19. század során még számos alkalommal akad példa a rendek sérelmi politikájára és minden alkalommal az alábbi eseményhez hasonlóan a Pragmatica Sanctio-ban foglalt feltételek függvényévé teszik az uralkodó legitimitását. Emellett a dokumentum közjogi kérdésekben is kulcsfontosságú szereppel bír, így történt ez 1804-ben, 1848-ban és 1867-ben egyaránt.¹⁶⁷

6.4 Konklúzió

A dokumentum legnagyobb hiányossága nem a rendekkel kötött alkuk árán történő elfogadtatás volt. A dokumentum ugyanis a területek egységes elválaszthatatlanságát kizárólag a dinasztia kihalásáig, illetve annak uralmáig garantálja, így csak akkor egységes a birodalom, ha egy az öröklési rend értelmében legitim uralkodó ül annak trónján. Niederhauser Emil megfogalmazásában Károly uralkodása átmeneti időszaknak volt tekinthető, „átmenet a világbirodalom álmából, a dunai monarchia realitásához, az Isten kegyelméből való országlástól az alattvalókkal is törődő kormányzáshoz, a középkori országtól a modern államhoz, a véletlen halmazból az összefogott egységhez”.¹⁶⁸

¹⁶⁷ NIEDERHAUSER. 1977. 110-111.

¹⁶⁸ (GONDA 1977. 114)

A legtöbb történész abban véli felfedezni az uralkodó politikájának sikerességét, hogy az 1740-ben kezdődő megrázkódtatások ellenére a birodalom egységes tudott maradni és túlélte az osztrák örökösödési háborút.

A birodalom felosztásának meggátolása viszont nem Károly érdemének tekinthető, hiszen a dokumentum hosszú távon szerepet játszik felbomlásában. Így birodalma megmentése inkább tekinthető Mária Terézia érdemének mintsem apja intézkedéseinek. A dunai monarchia a Pragmatica Sanctio kiadását követően még kétszáz éven át játszik fontos szerepet Európa nagyhatalmainak színpadán egészen az első világháború végezetéig.

7 Felhasznált irodalom

1. NIEDERHAUSER, Emil in: A Habsburgok: Egy európai jelenség / Gonda Imre, Niederhauser Emil (Budapest: Gondolat 1977.)
2. HOLBORN, Hajo: A history of modern Germany (Princeton University Press, 1982)
Online:
<https://archive.org/details/historyofmodernng00hajo/page/n13/mode/2up?q=Joseph+Ferdinand> , Letöltés ideje: 2023. december 2.
3. HUGHES, Michael: Early Modern Germany 1477-1806 (London: Macmillan Corp. 1992.)
4. INGRAO, Charles W.: The Habsburg Monarchy. 1618-1815. (Cambridge 1994.)
5. Jogtár: ezer év törvényei.
Online: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torvenyei>, megtekintés ideje: 2024. május 5.
6. KANN, Robert A.: A History of the Habsburg Empire, 1526-1918 (University of California Press, 1980)
7. LIKTOR, Zoltán Attila: A Pragmatica Sanctio és a kevésbé ismert spanyol szál (Mandiner Online, 2020) Online: <https://mandiner.hu/belfold/2020/04/pragmatica->

- sanctio?fbclid=IwAR1q22gtXwRqi6jPUAXXMys7troLWG4Gzth5Jyy5rGueGnnrxPB5yWeQPYS , letöltés ideje: 2023. november 12.
8. MARCZALI, Henrik: Magyarország története a szatmári békétől a bécsi congressusig (1711–1815) In.: SZILÁGYI, Sándor: A magyar nemzet története (Aheaneum Irodalmi Társulat, 1898)
 9. MARINELL, Elvira: A Habsburgok: egy dinasztia tündöklése és bukása (Budapest: Holnap, cop. 2007)
 10. MEZEI, Barna: A Pragmatica Sanctio és a magyar történeti alkotmány In: CSUKOVITS, Ernő: Századok (A Magyar Történelmi Társulat Folyóirata Szerkesztőség, 2023)
 11. MITCHELL, Wess: A Habsburg Birodalom nagystratégiája (Miskolc: Könyvműhely, 2020.)
 12. PÁL, Judit: A Habsburg monarchia története: 1526-1848 (Kolozsvár: Mega Könyvkiadó 2014.)
 13. POÓR, János Kora újkori egyetemes történelmi szöveggyűjtemény (Budapest: Osiris 2000)
 14. POÓR, János: Az osztrák örökösödési háború (Budapest: Maecenas, cop. 2006.)
 15. RADY, Martin: A Habsburgok: a világ urai (Budapest: Helikon, 2022)
 16. SALAMON, Ferenc: A magyar királyi szék betöltése és a Pragmatica Sanctio története (Budapest: Ráth 1881.)
 17. SZEKFŰ, Gyula: Hatodik könyv A XVIII. század Második rész; A barokk korszak In: HÓMAN, Bálint, SZEKFŰ Gyula Magyar történet III. Kötet (Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda 1935.)
 18. SOÓS, István: Mária Terézia és a Pragmatica Sanctio (Magyar Nemzeti Levéltár, 2017)
Online:
https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/maria_terezia_es_a_pragmatica_sanctio?fbclid=IwAR2WPs_y7DAAuP1LocofAxBDvt_GBZ7Lb8x3If2vcctb5wvCkC7L5OP7XpE , Letöltés ideje: 2023. október 30.
 19. TARJÁN, M. Tamás: 1713. április 19. III. Károly kihirdeti a Pragmatica Sanctiót (Rubicon Online, é.n.) Online:
www.rubicon.hu/magyar/oldalak/1713_aprilis_19_iii_karoly_kihirdeti_pragmatica_sanctiot/ , Letöltés ideje: 2023. november 12,
 20. Országgyűlési jegyzőkönyvek, irományok:1790-1825 Budán 1790dik Esztendőben tartott Ország Gyűlésének alkalmatosságával írásba bé-nyújtott, 's Köz-tanátskozás alá vett

Dólgok és Munkák (Buda, 1791)

https://library.hungaricana.hu/hu/view/Orszaggyules_ReformkorElottiDok_1790-1791_Iromanyok/?pg=61&layout=s, Letöltés ideje: 2024. január 30.

Ábrák jegyzéke:

